

НАСТАВА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА ЛИЦЕЈА ОД ОСНИВАЊА ДО ПОЛОВИНЕ ПРОШЛОГ ВЕКА

Како у општој тако и у просветној политици Кнежевине Србије, уставобранитељски покрет је отворио нови курс, умногоме различит од аутократског курса Милоша Обреновића. Пошто се одлучно устало против старог начина управљања државом када је обичајно право и усмена реч старешине била главно средство регулисања односа између грађана, као и ових према власти, наступило је време у коме чвршће норме и писани закони одлучно суделују у унутрашњем животу полувазалне државе. Борећи се за законитост и ограничавање Кнежеве самовоље уставобранитељи су у своје програму ставили на прво место образовање способног чиновништва које ће извршавати правне одредбе из разних званичних аката.

Грађански законик из 1844 године у чијој је изради прву реч водио „законописац“ Јован Хацић, затим Устројеније јавног училишног наставленија—први закон о школама Кнежевине Србије, исто тако обнародован 1844, претстављају резултат напора уставобранитељског режима уз врло живо учешће стручњака, образованих Срба Војвођана да се млада држава модерно организује и задовољи нове друштвене потребе.

О с н и в а њ е

Почеци више наставе у Србији датирају из времена Првог устанка када је у Београду отворена Доситејева велика школа 1808 године. Она је престала да живи са пропашћу Устанка. А оснивање Лицеја, те нове више школе у обновљеној Србији, није везано за Београд, него за тадашњи центар Срби-

је—Крагујевац. Већ при крају, Милошеве владавине, а под притиском уставобранитељске опозиције, поклоњена је пуна пажња гимназији у Крагујевцу тиме што је месеца јуна 1838, на предлог попечитеља просвештенија Стефана Стефановића—Тенке постала од четвороразредне—шесторазредна. Промена је мотивисана потребом да се науке савладају постепено и темељно, и да не би ученици из школе излазили у „недораслом возрасту“, односно, у четрнаестој години када нису способни за вршење државне службе. Одмах затим, јуна 1838 године, пошто је гимназија у Крагујевцу постала шесторазредна, усвојен је предлог да се „гимназија на степен Лицеума возвиси“.¹

Оснивање Лицеја са првим разредом „филозофије“ школске 1838/39 и другим разредом 1839/40, уствари претставља оснивање филозофског „оделенија“—факултета највише школе у земљи. У прво време Лицеј се налази у саставу гимназије и претставља продужетак тог образовања. А кад је сјесени 1840 године отворено и „правословно оделеније“ које претставља факултет у непосредној улози установе која спрема чиновнике за вршење административне и правне службе, онда је Лицеј истински постао самосталном школском установом са одређеним задацима.

У *Кратком изводном чертежу стања школског у Књажевству Србији од 24 јуна 1841,*² у погледу Лицеја је наведено да је основан концем 1838 године,

¹ Милен Николић, *Крагујевачка гимназија 1833—1933*, 66.

² Државна архива у Београду, Ф В, 209/1841, — одељ. Мин. просвете.

управо да је почео да ради „с једном класом и два професора, а после с две класе и 5 професора“. Те „класе“ и професори су у филозофском „оделенију.“ Први професори били су Петар Радовановић и Атанасије Теодоровић који су до тада били наставници гимназије.

Наставна основа и ток наставе

Откако је од стране Кнеза у лето 1838 године препоручено Попечитељству просвештенија да потражи способно лице које ће бити најстарији професор и у исто време директор Лицеја, а исто тако и једног „инцинира“ који ће „при Лицеуму потребан бити“,³ тадашњи „член Попечитељства просвештенија“ Димитрије Исаиловић покушао је у име просветне управе да придобије Јакова Гершића, директора Карловачке гимназије, и Атанасија Николића, инжењера из Новог Сада. Гершић се због слабог здравља није могао одазвати позиву, а Атанасије Николић је нешто доцније прешао у Србију.

Предавања на Филозофском факултету Лицеја почела су са затеченим професорима Крагујевачке гимназије, пошто је 18 септембра 1838 поднет Кнезу предлог наставног плана са распоредом предавања како за Гимназију тако и за Лицеј који је одобрен. Првим планом предвиђено је да се на Лицеју излажу филозофске и математичке науке „с практичним земљемеријем-инцинирским художеством“. Настава има да траје две године а обухватиће ове предмете: „1) Све части философије редом и постепено, 2) Всемирна Историја од почетка обширно, 3) Математика чиста, 4) Природно право, 5) Статистика Европе, 6) Худежество начертанија, 7) Немачки језик, у већој обширности и почетак Француског језика, 8) Толковање Евангелија“.⁴

Школске 1838/39 године Атанасије Теодоровић предавао је у првој класи

Лицеја „све части философије“ и Општу историју, а Петар Радовановић предавао је „чисту“ Математику, Статистику, односно Географију и Немачки језик. Као хонорарни наставник Никола Алковић је предавао цртање. Ускоро, током исте школске године Теодоровића је заменио Исидор Стојановић а Радовановића — Константин Бранковић. Друга година рада Филозофског факултета почела је са попуњеним наставничким кадром. Раније позвани инжењер Атанасије Николић који је био наставник Новосадске гимназије, прима Математику, нови професор Антоније Арнот предаје Физику, Алексиј Околски предаје Француски језик и протосинђел Гаврило Поповић био је катихета. Старији наставници, и то: Исидор Стојановић држао је Општу историју а Константин Бранковић Филозофију и Немачки језик.⁵

Наставно градиво Филозофског факултета Лицеја у првој години распоређено је овако: „Наука хришћанска с толкованијем Евангелија Православног восточног вероисповеданија“, „Начатки“ — основе — филозофије, Логика, Математика, Општа всемирна историја у „најобширнијем смислу“, — за оба течаја. Филозофија се наставља током другог полугодишта, а пошто се Математика у првом течају завршава, то се у другом предаје теориско „Земљемерије“. — У другој години Филозофског факултета предаје се: Наука хришћанска, Филозофија (наставак), Физика, Практична геометрија, Општа историја, Пољска економија (само током другог течаја), као новоуведени предмет. — У обе године студија на Филозофском факултету заступљени су предмети: Немачки језик, Француски језик и „Худежество начертанија“. Унеколико употпуњен првобитни план наставног рада Филозофског факултета Лицеја извршаван је од 1840 године.⁶ Међутим, све до отварања Правног факултета сјесени 1840 године, на Лицеју,

³ Иста архива и одељак, ПНО 54/1838.

⁴ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, ПНО 395/1838.

⁵ Коста Бранковић, Развитак Велике шко-

ле, Гласник Србског ученог друштва, књ. I (XVIII), Београд 1865, 21.

⁶ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф V, ПНО 790/1841.

односно на Филозофском факултету нису били заступљени предмети Природно право и Статистика Европе који су били предвиђени актом од 18 септембра 1838 године, иако је у почетку мало времена Статистику предавао Петар Радовановић.

У званичном извештају Попечитељства просвештенија од 24 јуна 1841 под насловом *Кратки изводни чертеж стања школског у Књажевству Србији*, поред осталог што је изнето о Лицеју од његовог оснивања, налази се и ова констатација: „У заведенију Гимназије и Лицеума са особитим успехом поучавају се ученици како у начертанију, тако и у краснописанију. Професор овог художества има помоћника са 200 талира годишње плаћеног; а редовни професор исти, јест професор Математике и Землемерија у Лицеуму“.⁷

За даљи развој Лицеја од необичног значаја је што је он 1841 године премештен из Крагујевца у Београд.

У наставном плану Филозофског факултета током 1841 године поред Пољске економије као ванредног предмета, налази се и Грађанска архитектура.⁸ — Као што се види, предметима Природно право, Статистика, Пољска економија и Грађанска архитектура који су се налазили у наставној основи Филозофског факултета Лицеја наговештава се диференцирање наставе по струкама које ће доцније припасти одређеним факултетима Лицеја, односно Велике школе.

Током 1842 године, услед династичких борби и „порођене револуције“, као и током 1843 године није било промена у раду на Филозофском факултету Лицеја. Штавише, наступио је изванредан застој у редовном наставном раду кога су реметиле честе унутрашње борбе још од самог оснивања Лицеја. То се види и из писма Атанасија Николића, професора Математике, Земљеописанија и Начертанија и ректора Лицеја, као и Исидора Стојановића, професора Историје, и привременог директора

гимназије, које Попечитељству просвештенија упућују из Крагујевца 17 маја 1840 године, правдајући се што нису доставили „рапорте“ за април месец. — „Узрок је немирно движеније, које је нас окружавало. Две смо недеље о воскресенију у овом месецу изгубили, а после Ђурђевога дана ми смо школе точно држали, и учебне предмете предавали, али вообште и у име свију г.г. професора оба заведенија (то је писмо и Гимназије и Лицеја — В. Гр.) морамо истину исповедити, да је учења се младеж због немирни обстојателства разштркана у мислима, налазећи се у средини војени вооружања, у наукама слабо напредовала, и једва се и сад примећава, да се она пређашњој дејателности повраћа. Тако су Србске Музе за 2 недеље са свим ћутале, а за три недеље дремале, и со тим се овима Заведенијама препјатствија у напредовању поставила.“

Учвршћење уставобранитељског режима које наступа после збацивања Михаила III Обреновића 1842 године, повољно је утицало на стабилизовање и унапређивање рада у школама, па и на Лицеју који је употпуњен Правним факултетом задовољавао важне државне потребе. Са 1843/44 годином наступа време нормалнијег рада и на Филозофском факултету који употпуњује садржину образовања. То се да закључити из месечних извештаја професора, међу којима, на пример, Георги Мушицки, доктор медицине и професор Физике, саопштава почетком јануара 1843 да су „Слушатељи II-ге г. филозофије при изучавању преподаваеми предмета из Физике показали у теченију овог месеца особито прилежаније, као год што су и часове уредно посештавали.“⁹

Као један од нових наставника и млади Сима Прица, „заступник математичке катедре“, извештава Попечитељство просвештенија преко ректора Лицеја Гаврила Поповића да су слушаоци филозофије обе године „своим природним и приобретним способно-

⁷ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф V, ПНо 790/1841.

⁸ Коста Бранковић, *нав. дело*, 22.

⁹ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф I, 9/1843.

стима соразмеран успех учинили.¹⁰ У сличном тону шаљу своје рапорте и наставници Алекси Околски за Француски језик, Константин Бранковић за Филозофију, Исидор Стојановић за Општу историју и Гаврило Паповић за Веронауку. — За разлику од осталих професора Алекси Околски шаље свој извештај који се односи како на слушаоце Филозофског факултета, тако и на слушаоце Правног факултета, те каже: „... да су ученици све три класе Лицеума по своим струкама скоро сви како у посећивању школе; тако и у изучењу своји задатака за овај истекли месец декември прилежни били.“¹¹

У наредним извештајима, првих месеци 1843 године, износе се слична запажања професора Филозофског факултета Лицеја у погледу успеха и редовности лицејаца, само што се наводи да се вршило „повторавање предани им за прво теченије школско предмета.“¹²

Од осталих професорских извештаја из 1843 унеколико се разликује извештај професора Константина Бранковића у коме се вели: „... У обе класе вообште, а особито у млађој слабије су него ли обично одговарали.“¹³ По Бранковићевом мишљењу узрок је томе „слаби талент и недовољна преправност за пространије предмете.“

Нове мере у образовању

Преображај школа у петој деценији прошлог века наступа захваљујући и преданом раду Ј. Ст. Поповића, тадашњем начелнику Попечитељства просвештенија. Осим тога што је брижљиво водио рачуна о основним и средњим школама, Поповић је показао пуно старана да и највиша настава у земљи буде што потпунија. Први закон о школама Кнежевине Србије — Устројеније јавног училишног настављенија од 23 септембра 1844, чији је иницијатор и творац био Ј. Ст. Поповић, осим одређивања циља, задатака и садржаја

нижих школа, одредио је и наставну основу Лицеја са његовим факултетима: филозофским и правним. По одредбама члана 51 Устројенија прописано је: „Науке у оделенију филозофском за две године предават ће се следујуће: а) у првој години 1) Наука Христјанска, 2) Основна филозофија, — и Логика, 3) Обшта Историја, 4) Из Математике: Алгебра и Анализис; — и чиста и практична Геометрија, 5) Естетика; и обшта филологија, 6) Француски језик. — б) У другој години 1) Наука Христјанска, 2) Метафисика; и Етика, 3) Обшта Историја; — и Отечествена историја, 4) Виша математика; и Архитектура, 5) Филологија славенска, с обзиром на Естетику, 6) Фисика, 7) Француски језик.“

Остваривање захтева и начела садржаних у Устројенију која се односе на Лицеј, изазвало је 29 октобра 1844 начелника Попечитељства просвештенија, пошто је обавестио Ректорат да Устројеније ступа на снагу, да изнесе и следеће мишљење о наставном раду Лицеја: „Касателно нови предмета, кои се предавати имају, ступи ће редостав овај, колико обстојателства дозвољавају, с почетком идућег училишног теченија у живот, у смотренију пак Математике онда топрв, почем ученици по истом Редоставу Гимназију свршивши у Лицеум прешли буду, а онда ће се предавати по дојакошњем начину. — Естетику са филологијом засад само славенски наречија, предаваће г. професор Физике; право јавно Србије професор Права природног; Право јавно народа положително професор Полиције; Право пак каноническо вероучитељ при Лицеуму; и све ће ове науке као и француски језик трећи час пре или после подне заузимати. Отечествена историја има се другогодишњим Мудрословима обширно предавати чрез цело летње теченије.“¹⁴

Услед непосредног додира централне просветне управе са Лицејем и Гимна-

¹⁰ Иста архива, исти докуменат.

¹¹ Исто.

¹² Иста архива и одељак, Ф III, 200/1843.

¹³ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф III, 200/1843.

¹⁴ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф V, 41; ПНО 1541/1844.

Сл. 1 — Унутрашња фасада Лицеја. Фотографија Музеја града Београда

зијом као највишим и јединим школама у земљи, ова је и због уског обима рада регулисала њихова унутрашња питања, као например поделе предмета на наставнике. У другом делу наведеног писма Ректорату Лицеја, осим старања о организацији, подвучена је важност изучавања Отачествене историје, као и Естетике са филологијом, „засад само славенски наречија“, на Филозофском факултету Лицеја.

У извештају Попечитељства просвештенија Совјету за период мај 1843 до краја марта 1845 истакнуто је да је професор Физике по одобрењу Попечитељства „у полгодишњем зимњем теченију предчитања о славенским наречијама држао, на које су се часове осим учеће се младежи, стицали и други Славенства љубитељи.“¹⁵

Као што се види, настава Филозофског факултета унеколико је постала доступна и широј јавности и то баш преко развијања интересовања према словенским народима.

¹⁵ Иста архива и одељак, ПНо 329/1845.

Од почетка 1845/46 године настава Филозофског и Правног факултета Лицеја спровођена је према плану који је дат у Закону од 23 септембра 1844 и наставници су убудуће извештавали о извршењу програма појединих предмета по полугодиштима. Тако су после завршетка првог полугодишта 1847/48 наставници Филозофског факултета поднели спискове студената и прегледе предмета са градивом које су излагали. На пример, професор филозофије Константин Бранковић саопштио је да има 23 слушаоца и да је из предмета који предаје свршио после „општег увода у науку, следећуће: А) Основна или фундаментална филозофија. Први део. Основачно ученије. — Одељак први, — Мудрословно задатачно ученије. — Одељак други — Мудрословно доказано ученије. Глава 1. О врховним начелима мудрословног познавања. Глава 2. О савршеној граници мудрословљења. Глава 3. О првобитном начину дејателности нашега духа. Глава 4. О највишој и последњој цели дејателности нашега духа. — Други део. Начиноученије. — Одељак први. Настављајуће Начиноученије. Глава

I.O видовима за истину држања и степенима убеђења. Глава 2.O начинима мудрословљења. — Одељак други: Постројавајуће начиноученије. Глава I.O поњатију мудрословија. Глава 2.O частима мудрословија. — Б) Наука мишљења — Логика. — Први део. Чиста Логика — Одељак први. Чисто логическо основачно ученије. Глава I.O основним законима мишљења. Глава 2.O основним саставним частима мисли. А) О поњатијама.¹⁶

У истом течају школске 1847/48 године а са бројем лицејаца прве године које је показао професор филозофије, Исидор Стојановић, професор и „кавалер Султ. Ниш Ифтихари“, обрадио је Стари век, и то: I) Историју Вавилоњана, Асиријана и Египтијана. — II) Историју Израилјана (Јудеја и Евреја). — III) Историја Финикијана. IV) Историја Персијана. V) Историја Грка, под следећим главним насловима: I) Најстарије време, 2) Оракули, 3) Тројански рат, 4) Немири — Атина, 5) Сојуз Грка, 6) Ликург, Солон, Омирове песме — Устројеније државно, 7) Шпарта и Месинија, 8) Атина и пизистратиди, 9) ратови с Персијанцима, 10) Пелопонески рат.¹⁷

Професор Математике Емилијан Јосимовић за наведени период школске 1847/48, са 23 слушаоца прве године Филозофског факултета, од којих је један више отсутан услед болести, даје преглед рада свога предмета. Он обухвата: Увод — Алгебра са следећом материјом: I) О алгебрачким количествама у опште. 2) О скраћивању, сабирању, одузимању, множењу и деоби алгебрачких количества. 3) О разломцима — простим и десетним. 4) О достоинствима и коренима.¹⁸

Професор Француског језика Алекси Околски у погледу лицејаца Филозофског факултета констатује да од 23 на броју, њих 9 су благодејанци. У обради предмета он је пошао од основних ствари читања и писања, па прешао на граматiku о глаголима (*verbes*). У дру-

гој години овај наставник има 14 слушалаца и главно градиво које се савлађује из граматике су врсте речи.

Спроведећи извештаје наставника Попечитељству просвештенија, 7 фебруара 1848, о обрађеном градиву и успеху, тадашњи ректор Лицеја др Јанко Шафарик, на крају каже: „У опште приметити могу да су слушатељи свију разреда добар успех показали, неке поједине изузимајући, но особиту похвалу заслужују слушатељи првогодишњи мудрословија.“¹⁹

Материја предмета обрађена у другом течају школске 1847/48 године са „мудрословима“ прве године по извештајима наставника изгледа овако: I) Из Филозофије продужена је и свршена Логика „у следећим А), части прве, где се излаже чиста Логика — из сеченија I садржавајућег чисто логическо елементарно ученије, започето је од Главе 2. — О основним саставним частима мисли, — б) О разсудама, в) О закљученијама. — Сеченије II садржавајуће чисто логическо методоученије, у Глави I.O методу уопште, и Глава 2.O основним условијама методическог о мислима поступања; где се дејствује: а) о изјасненијама, б) о разделенијама и в) доказателствама. — Б, част друга, излажући употребљену логику, у сеченију I садржавајућем употребљено логическо елементарно ученије, у Глави I. — О логическим болестима и Глава 2. О логическим лековима; сеченију II обимајућем употребљено логическо методоученије, у глави I. О набављању познанија и глави 2. О саопштавању познанија.“²⁰

Из Опште историје, током II полугодишта школске 1847/48 године, када је похађало предавања 22 слушаоца, обрађено је ово градиво из Старог века: Историја Македонаца, Сирије, Египта, и Римљана.²¹

Тада је настављена Алгебра тако да је у Глави 5 обухватила: О логаритмима; глава 6.: О одношенијама и сораз-

¹⁶ Држав, архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф II, 70/1848.

¹⁷ Иста архива, исти предмет.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Држ. архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф II, 70/1848.

²⁰ Иста архива и одељак, исти предмет.

²¹ Исто.

мерностима (недовршено); глава 7.: О уравненијама (недовршено).²²

Настава Француског језика, коју је онда изводио привремени професор К. Ранов, обухватила је граматiku, и то: „1) спрезање правилних глагола, 2) наизустно учење француски изражења.“

На „мудрословном“ факултету Лицеја током школске 1847/48 године у првој години били су заступљени следећи предмети: Филозофија, Општа историја, Алгебра, Француски језик и Хришћанска наука. О овом последњем предмету нема података о градиву које је захватао, вероватно због тога што је о томе водила надзор виша црквена власт. — У другој години Филозофског факултета осим наведених предмета уче се као нови: Физика, Славенска филологија, Грађанска архитектура, а уместо Алгебре—Геометрија.

Професор др Јанко Шафарик је у школској 1847/48 години, старијим „мудрословима“ Лицеја предавао Физiku и Славенску филологију. Пошто је Шафарик тада био ректор, то је извештај о току наставе и успеху поднео професор Константин Бранковић, при чему је 3 фебруара 1848 закључио следеће: „Да су слушатељи ови наука доста добар успех у њима учинили.“²³

Из прегледа градива Физике које је излагано у зимском полугодишту 1847/48 види се да је захваћено следеће: „I Уводу, главна поњатија о природи и природним појављенијама; полза и разделеније ове науке. II У општој Физики: части првој, Наука о телу; Глава I О општим својствима тела; Глава II О основним силама. — Части другој; О поособним својствима и различности тела; Глава I О различности састава. Глава II О разликама сложења. — III У поособној Физики свршено је: Част прва: Основна хемија, у глави I О првојцима, Глава II О хемичком сродству и сложењу. — Глава III О хемичним пословима и походима, о врењу. — Част друга. — Основна механика, о движењу и равнотежи у опште; о разделу пр-

вом: Механика тела стални. — Глава I. О движењу и равнотежи тела стални. — Глава II О простим справама“.

У другом полугодишту друге године Филозофског факултета Лицеја када је било 12 слушалаца, предавано је следеће градиво из Физике: — „Поособно Природословије. Раздел: III О неизмеримим вештаствама. — Глава I Наука о топлоти; Глава II Наука о светлости. Глава III Наука о муњости. Глава IV Наука о магнетности.“²⁴

Осим Физике, нови предмет друге године Филозофског факултета јесте и Славенска филологија коју предаје др Јанко Шафарик. У своме извештају „за прво теченије 1847/48 шк. године“ овај наставник наводи да има 14 слушалаца и да је пређено ово градиво: I Увод, определеније, полза и разделеније науке. II Прва Част. Историчко сматрање Славена. Глава прва, Историчко-археолошка сматрања стари Славена. — Глава друга, Историчко сматрање поједини грана народа славенског. I) О славенима руским. 2) О славенима бугарским. — У другом полугодишту, када је било 12 слушалаца, из Славенске филологије Ј. Шафарик је предавао: Раздел други: Преглед најстарије Историје Славена. — Глава III. О србским Славенима, — Глава IV О хорватским Славенима, — Глава V О горућанским Славенима, Глава VI О чешким Славенима.²⁵

Осим Физике и Славенске филологије, нови предмет друге године Филозофског факултета Лицеја је и Грађанска архитектура коју је предавао Емилијан Јосимовић, професор Математике. Настава овог предмета је извођена у другом полугодишту и школске 1847/48 године обухватила је следеће: Увод у Грађанску архитектуру. — Раздела I — О постојању зданија, и то Глава I — О постојању зданија у опште, Глава 2 — О грађи. Глава 3 — О темељу, Глава 4 — О горњим зидовима, Глава 5 — О патосима, таванима и сводовима. „О удобности и красоти зданија

²² Исто — 5—5 Исто.

²³ Држав. архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф II, 70/1848.

²⁴ Иста архива и одељак, исти докуменат.

²⁵ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф II, 70/1848.

говорити није било времена“, — напомиње Е. Јосимовић пружајући преглед предавања овог предмета.²⁶

Наставни предмет који се продужава из прве у другу годину Филозофског факултета Лицеја јесте Филозофија. — Професор Константин Бранковић у првом полугодишту 1847/48 предавао је Метафизику, чији је први део чинио „Чиста Метафизика. — Глава I. Аналитика чувства. — Глава 2. Аналитика разума, а) о трансценденталним поњатијама, б) о трансценденталним расуђденијама. — Глава 3. Аналитика ума. — а) О психологическој идеји. — б) О космологическој идеји. — в) о телогическој идеји. — У другом делу предавано је из „Употребљене Метафизике“, где спада „Метафизическа хилологија, Метафизическа органологија и Метафизическа телеологија“.

У току другог полугодишта пак излагане су „практическе части“ филозофије, и то: А, Наука добродетељи која садржи Чисту науку добродетељи. — Глава прва обухвата: Чисто етическо елементарно ученије. — О добродетељи и дужности уопште и о видовима добродетељи и дужности.

У наставку под новим поглављем излаже се „Чисто етическо методоученије и Употребљена наука добродетељи.“ Затим је обухваћено: „Употребљено етическо елементарно ученије“ са деловима: а) о дужности човека према себи самоме и б) и о дужности човека према другима. — Следеће излагање односи се на „Употребљено етическо методоученије“.

Како је филозофија коју је предавао Константин Бранковић била потпуно на верској и идеалистичкој основи, то је у програму овог предмета Филозофског отсека Лицеја унето у разделку „Б, Наука верозакона“ која захвата „Чисту науку верозакона“ са два поглавља, и то о верозакону посматраног теориски и о верозакону „узет практички“. Други део излагања чини „Упо-

требљена наука верозакона“ са поглављима „О откровењу уопште и откровењу посебице“.²⁷

Из „Назначенија предмета који су из науке Обште историје друголетни слушатељи филозофије у Лицеуму К. Срб. изучили првог теченија 1847/48“ Исидора Стојановића, професора Опште историје, поднетог 24 јануара 1848, види се да је прелажено градиво из Историје средњег века. Лицејци су изучили следеће: 1) Коначна пропаст Западног царства. 2) Источно царство. 3) Лонгобарди у Италији. 4) Леон Исауриски. 5) Стање Источног царства. 6) Француско краљевство. 7) Својствена Немачка после Каролинга. 8) Француски цареви у Немачкој. 9) Швабски цареви. 10) Рудолф Хабзбуршки. 11) Италија. 12) Швајцери. 13) Француска од 987. 14) Енглези. 15) Шпанија и Португалија. 16) Арапи. 17) Монголи.

Током другог полугодишта, када је број слушалаца од 14 на почетку школске године пао на 12, прелажено је градиво Историје новог века, и то историја „откровења нови земаља, Реформација црквена, Тридесетогодишњи рат, — Историја Аустрије, Шпаније, Франције и Француске револуције.“²⁸

„Практична геометрија“ у првом течају 1847/48 за студенте друге године обухватила је ову материју: Увод. — Глава I О најпростијим земљемерним справама. — Гл. 2) О означавању правих линија. 3) О мерењу хоризонталних растојанија и углова. 4) О мерењу неприступни растојанија средством ланца. 5) О означавању отвесни и равнотекући линија. 6) О умаљеном мерилу. 7) О мерењу дати у пољу фигура, и о њиовом потом сачиненију на хартији. 8) О землемерном асталу, и о овим другим њему принадлежећим справама. 9) О мерењу неприступни линија средством астала. 10) О мерењу троуглова средством астала. 11) О мерењу други фигура средством астала. 12) О мерењу целог неког, предмета средством астала.²⁹

²⁶ Иста архива и одељак, исти докуменат.

²⁷ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф II, 70/1848.

²⁸ Иста архива и одељак, исти докуменат.

²⁹ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф. II, 70/1848.

У другом полугодишту те школске године професор Емилијан Јосимовић предавао је Грађанску архитектуру као придодати предмет Математици и Геометрији у оном обиму као што је напред изложено.

У погледу наставе Француског језика у другој години Филозофског факултета постоје подаци само за друго полугодиште у 1847/48. Тада привременни наставник Константин Ранов извештава да је обрађивао следеће градиво: 1) Упражњеније у спрезању глагола и 2) изабрана места из дела Шатобријана.³⁰

За слушаоце Филозофског факултета Лицеја у Београду постојао је и предмет Наука христјанска, али катихета не подноси извештај о своме раду Ректорату Лицеја, односно Попечитељству просвештенија, већ својим претпостављеним верским старешинама.

У изворима за реконструисање наставног рада на Лицеју, посебице за Филозофски одсек налазе се подаци и о „расположењу часова“ за 1848/49 и 1849/50 школску годину. По првом распореду часова сва настава на Лицеју обавља се пре подне од 8 до 12 часова, и то за слушаоце филозофије прве године са укупно 21 час, а за филозофе друге године са 24 часа недељно. По другом распореду часова, односно оном из 1849/50 школске године, настава на Лицеју изводи се пре подне од 8 до 10 часова, и после подне од 2 до 4 часа. — У првој години „филозофијског“ одељења има 21 час, а у другој години број се увећао на 28 часова. По предметима подела часова изгледа овако: а) у првој години, филозофија има 4 часа недељно; Историја 6 часова; Математика 6 часова; Француски језик 3 часа и Катихизис 2 часа. — б) У другој години: физика располаже са 11 часова недељно; Математика са 5 часова; Историја са 4 часа; Катихизис са 2 часа; Француски језик 3 часа; Филологија 2 часа и Филозофија 1 час.

Из прегледа наставне материје и броја часова заступљених на Филозофском факултету Лицеја у Београду при кра-

ју пете деценије прошлог века, може се закључити да је било неке равнотеже између предмета Филозофије, Историје, Француског језика и Веронауке с једне стране, а који су се учили у оба разреда Филозофског отсека са укупно 25 часова, — и с друге стране егзактне групе предмета: Физике, Математике с Геометријом и Грађанском архитектуром, заступљени са 22 часа недељно. Свакако, наставним планом указује се да реалном образовању на Филозофском факултету није поклоњена већа пажња. Средином прошлог века, па и знатно доцније, хуманистичко образовање, како на Лицеју са његовим Филозофским факултетом, тако и у гимназији, чини срж наставно-васпитног рада.

Наставне методе и средства

Да би се избегло диктирање и присивање предавања, истакнутији професори Лицеја као што је био Атанасије Николић и Јован Ст. Поповић, током школске 1840/41 године предлагали су највишој просветној управи да предузме мере и потстакне на писање уџбеника људе којима би требало због тога давати награду. Предлагачи су истицали да ће добрим уџбеницима моћи да се економише време, а умногоме избегне и механичко учење. Када је 1842 године Ј. Ст. Поповић постао начелник Попечитељства просвештенија, он је чинио врло озбиљне покушаје код Совјета да се осигурају новчана средства за потстицање људи да пишу уџбенике. То није дало резултате, у првом реду због тога што није било способних наставника који би се подухватили задатка с успехом. У својству школског старешине коме је било добро познато на какве тешкоће наилазе у раду слушаоци Лицеја, Ј. Ст. Поповић позивао је професоре да састављају „компендијуме“ и неки су са Лицеја слали с времена на време извештаје о току припремања рукописа, али без видних резултата.

Да методе наставног рада на Лицеју нису задовољавале јасно се да закључ-

³⁰ Иста архива и одељак, исти докуменат.

чити из спора који је избио 1848 године између Попечитељства просвештенија и Савета Лицеја. Тадашњи начелник просвештенија Димитрије Исаиловић упутио је 23 августа 1848 Лицеју акт³¹ у коме опширно излаже мишљење о начину наставног рада на Лицеју, као што расправља и о другим питањима која се тичу највише школе у земљи. Пошто је дао упутства у погледу тачног испуњавања професорске дужности и држања часова, при чему има своју улогу „осмотрител“ који ће давати званом знак за почетак рада и одморе од по 10 до 15 минута, а саопштио и одлуку да се: „Одмори четвртом укидају се одјакно за свагда при Лицеуму“, начелник Димитрије Исаиловић указује на потребу што бољег учења Француског језика, што се проглашава „строго обавезателно“ и за Правни и за Филозофски факултет Лицеја. — У акту начелника Д. Исаиловића одређује се да се у првој години Филозофског факултета започиње учење овог језика савлађивањем граматике, и то до „синтаксиса надлежним упражненијама и читање“, а у другој години „синтаксис са надлежним упражненијама и читање“.³² Најважније мисли у томе писму односе се на метод који треба употребљавати у наставном раду. Исаиловић захтева да се предавања говоре, не да се читају и диктирају. Мора се избегавати учење напамет „наизустно“. И у закључку својих погледа прожетих критичношћу, Димитрије Исаиловић нарочито је напао стари метод „преслишавања“, што се вршило механички. Старешина школа забрањује да се убудуће један или два месеца уочи испита употребљава само на понављање пређеног градива, као што се дотада поступало. Насупрот „механичности“ у настави, Попечитељство просвештенија преко свога начелника Димитрија Исаиловића тражи да се код лицејаца развија „расузденије“ током савлађивања градива. Мере које треба Лицеј да спроведе ради побољшања на-

ставе јесу: укинути како седмичне тако и полугодишне испите, а задржати само главни годишњи испит који је јаван и спроводи се са по три питања на листићу. Наставници морају имати на уму да је главно приликом оцењивања утврдити да ли ученик разуме материју, да ли се логично изражава. Јасно, то претпоставља и зависи од одговарајућег метода који професори Лицеја треба да практикују па да буде највише користи за образовање лицејаца.³³

Ускоро после писма начелника Димитрија Исаиловића, ректор Лицеја Савва Јовшић саопштава „Из заседанија Лицеумског“, држаног 28 авг. 1848, мишљење професора и то: „да нити је досадашњи успех ученика Лицеумски онако никакав био, као што се из предхваљеног предписанија извести може, нити да је успеху томе јединствено начин предавања, који је предписанијем од 22 септембра 1838 год. к П№ 415 високославног Попечитељства по нужди уведен, сметао: следователно, тежко ће се поменутом успеху једином изменом начина предавања толико помоћи, колико би се можда на први поглед по самој идеји надати могло.“³⁴

У одговору на примедбе и препоруке наставници Лицеја се бране, наводе раније похвале чињене школи, али и нападају одговорне факторе због недостатка наставних средстава, што зависи од државног буџета. Савет Лицеја указује на недовољност потребне литературе у библиотеци, као и на велики недостатак инструмената у кабинетима, и поред тога што је раније под ректорством Константина Бранковића одлучно захтевано да се набаве справе за физички и остале кабинете.

После ове полемике која се развила између Попечитељства просвештенија и Лицеја, свакако на постављено тражење наставници за поједине дисциплине су направили требовања о средствима која су неопходна за што боље спровођење наставе. Природно, највећу

³¹ Држав. архива у Београду, одељ. Мин. просвете, ПНо 830/1848.

³² Држав. архива у Београду, одељ. Мин. просвете, ПНо 830/1848.

³³ Иста архива и одељак, Ф IV, 320/1848.

³⁴ Држав. архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф IV, 320/1848.

потребу за наставним средствима показала је природњачко-егзактна група предмета Филозофског факултета Лицеја. Истина, и раније буџетом Попечитељства просвештенија је 1842 године био предвиђен издатак од 500 талира годишње за набавку научних дела, као и за стварање збирки различитих оруђа потребних физичком кабинету, али је то било недовољно. Још мање се могла наставна средства употпунити неким поклоном, као оним, на пример, кнеза Михаила Обреновића који је послао Лицеју.³⁵ Због тога је професор Физике д-р Јанко Шафарик 15 септембра 1848 године изнео у своје требовању да је неопходно набавити ове справе: 1) Атвудову машину, добре ручне теразије, кантар и још 4 справе — за основе Механике; 2) Аерометар и још 9 справа — за науку о ваздуху; 3) 2 справе за науку о топлоти; 4) 6 справа, међу којима је „волшебни фењер“ — за науку о светлости; 5) 6 справа, међу којима магнет — за науку „о електричности и магнетичности“. За што боље извођење наставе Хемије Јанко Шафарик тражи једну справу: „кутију са хемичким испиталама“ и из „Основне астрономије“ једно средство, а наиме „карта небесни созвездија“.

Пошто је на овај начин поставио максимални захтев за предмете које предаје, наставник Јанко Шафарик сматра да су најпотребнија следећа средства: 1) теразије за мерење односне претеге, 2) ваздушна запаљивајућа справа, 3) Воздухомер, 4) Воздушни шмрк, — све за науку о ваздуху. — За науку о топлоти неопходно би било имати: Брветов метални топломер и Сосиров влагомер. — За науку о светлости: троугаоник стаклени. — За електричност и магнетичност: електромагнет. И за Хемију: кутију с хемичким испиталама; за Астрономију карту небесни созвездија.³⁶

Све справе које тражи д-р Јанко Шафарик за физички кабинет Филозофског факултета Лицеја су у загради

именоване на немачком језику, јер их треба набавити у Бечу преко „комисионера правителственог“ и успомоћ неког професора или асистента „Политехничког заведенија“.

У својој претставци Јанко Шафарик потсећа претпостављене у Попечитељству просвештенија и у ректорату Лицеја да је сличан захтев поставио Попечитељству још 1846 године, а овом приликом захтева и „Дозвољеније, да могу узимати на правителствени трошак нужне к опитима физичким ствари, разумевам тако, да могу 1) из правителствене апотеке нуждна ми к хемичким опитима вештества узимати; 2) потребне к истим опитима чаше, шоље, у обште судове купити, 3) код овдашњи занатлија, стругара, столара, бравара и т. д. по потреби какво орудије или модел, разне ситнице дати начинити. Све неће моћи много стати, — додаје Шафарик — но напред не могу знати шта ће ми све требати, јер до сад мало што имамо у кабинету...“³⁷ завршава своје тражење Јанко Шафарик, лекар по струци, чији су погледи природњака трезни и који експериментално посматрање здружено са искуством ставља у основу свога наставног рада.

У исто време када и Ј. Шафарик као наставник природњачке групе предмета на Филозофском факултету, и Емилијан Јосимовић као професор Математике предлаже 14 септембра 1848 да се употпуни математичка збирка Филозофског факултета. За ту сврху су потребни следећи предмети: 30 комада тела за стереометрију „од суве, здраве крушковине“ и још 11 наставних средстава које би требало купити у Бечу код „механикуса“ Крафта.

Пошто је означио цене и код друге фирме у Бечу, именујући справе немачким терминима, наставник Емилијан Јосимовић наглашава у погледу оних тридесет тела из стереометрије да „... најбоље ће направити овдашњи вешти столар Ђорђе Радосављевић, и то због тога: што је у месту, па му пот-

³⁵ Константин Бранковић, *Развитак Велике школе, Гласник Србског ученог друштва*, књ. I, Београд 1865 г.

³⁶ Држав. архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф IV, 320/1848.

³⁷ Иста архива и одељак, исти докуменат.

писани у свако доба нужна упутствија давати и посао надзиравати може.³⁸ На крају професор Емилијан Јосимовић закључује: „Ово су за успешно предавање Математике неопходно нужне справе и дакле њихово набављање неодложно“.

Откако је примило образложена требовања предметних наставника из Лицеја, Попечитељство просвештенија је 27 септембра 1848 преко свога начелника Исаиловића дало Совјету образложење потреба наставе Филозофског факултета Лицеја. — Најпре и због оскудице у школском простору Совјету је предложено да се набаве само најпотребнија средства како је за Физику тражио Јанко Шафарик, а за Математику „да се само оне прибаве које су од дрвета и код овдашњи тишлера саградити могу“³⁹.

Осим средстава за Физику и Математику, из Филозофског факултета је потекло тражење за набавку географских и историских карата, што је у целини усвојено од стране Попечитељства просвештенија. После Кнежевог решења од 2 новембра 1848 (ВН^б 1610), донетог у сагласности са Совјетом, набавку наставних средстава требало је извршити и преко Јована Мариновића који је на путу за Западну Европу био намеран да се задржи у Бечу.

Да је одиста снабдевање Филозофског факултета Лицеја потребним средствима за наставу ишло врло тешко показује и захтев који је на годину дана после минималног требовања д-р Јанка Шафарика поставио нови професор Физике д-р Вук Маринковић. Он је тада са своје стране поднео „означеније физикалних инструмената који су јошт при Лицеуму нужни“. А међу њима „оруђа и справе физичне одвећ

нуждни“ јесу: 1) Атвудова справа за падање, 2) Теразије, 3) Кантар, 4) Кантар са федером, 5) Снагомер и томе слично; укупно тридесет справа.⁴⁰

Ученици, успех и дисциплина

На почетку рада Лицеја, прве године Филозофског факултета уписало се 1838 године 16 ученика и од тог броја године 1840 завршило је после две године школовања 13 ученика. Пошто је пак сјесени 1840 године прорадио Правни факултет Лицеја, а он се сматрао продужетком образовања на Лицеју у одређеном стручном правцу, то је на почетку школске 1840/41 године уписан велики број свршених „мудрослова“. После два полугодишта студирања права у „класи правословној“ завршило је школовање десет лицејаца. То су били: Андреја Стаменковић, Груица Јовановић, Давид Рашић, Димитрије Матић — „особито отличан“ — Јоан Димитријевић, Јоан Николић, Никола Тасић, Стоича Иванковић, Јоан Николић-млађи и Теодор Грујовић.⁴¹

Знатно већи број, скоро удвостручено према претходној години, уписало се на Лицеју 1839/40, када је било нових „мудрослова“ 31 на броју, а 1840/41 уписано је било 42 слушаоца. У периоду 1841-1850, дакле током десет година, дошло је на највишу школу у земљи нових 470 лицејаца. Највећи прилив био је 1845, 1846 и 1847 године, и то са 56,60 и 60 новоуписаних. Нагло опадање наступа 1849 и 1850 године, када је придошло 34, односно 37 лицејаца.⁴²

Имена пуног броја „првогодишњи и другогодишњи слушаатеља филозофије“ сусрећемо у извештају ректора Јанка Шафарика за 1847/48 школску годину. Тада су завршили прву годину Филозофског факултета 23 слушаоца, међу којима и Јован Ристић, потоњи вођа либералне странке и краљевски намесник. То су били: Аћим Петровић, Велимир Стефановић, Вучко Радивојевић, Димитрије Радовановић, Ђорђе Берисављевић, Ђорђе Стефановић, Јован Игњатовић, Јован Стојадиновић, Кузман Кузмановић, Марко Томић, Милан Јовано-

³⁸ Држав. архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф IV, 320/1848.

³⁹ Иста архива, исти предмет.

⁴⁰ Иста архива и одељак, Ф IV, 338/1849.

⁴¹ Владимир Грујић: Правничко образовање на Лицеју у почетку његовог рада, *Анали Правног факултета у Београду*, април—јуни 1954.

⁴² Константин Бранковић, *Развитак Велике школе...*, Београд 1865.

вић, Михаил Негричић, Никола Цветковић, Павле Марковић, Панта Бегаровић, Радовој Милојковић, Радован Лазаревић, Радоица Јовановић, Сретеновић, Сретен Илић, Станоје Илић, Тихомиљ Николић и Тодор Михајловић.

У списку ученика који су „друго школско теченије 1847/48 год. довршили“, налазе се имена 14 „мудрослова“, међу којима и Јеврема Грујића, једнога од вођа либералног покрета у Србији. — То су били: Арсеније Стефановић, Василије Мацаревећ, Димитрије Хацић („оставио школу“), Јован Живковић, Крста Марковић, Марко Матић, Милан Петронијевић, Милован Јанковић, Михаил Желесковић, Петар Марковић, Петар Протић, Стефан Лукић („оставио школу“) и Јаков Туцаковић.⁴³

Прву годину Филозофског факултета Лицеја завршило је на крају школске 1847/48 године 22 ученика, док је један услед болести оставио школу, а другу годину завршило је 12, јер су два ученика напустила школовање. — Од укупно 60 лицејаца на крају 1847/48 школске године, међу којима је 23 правника и 37 филозофа, било је 26 благодетанаца чији је успех условљавао „правителствену“ помоћ. — Оцене којим је у оно време утврђиван успех биле су овакве: П — превасходни прве врсте; п — превасходни друге врсте; п (мање по величини од претходног „п“) — превасходни III врсте. Дакле, све по величини „п“. — Затим: Iд — прве класе добре I — прве класе; I сл. — прве класе слабе; II — друге класе⁴⁴

Уредност похађања предавања од стране лицејаца условљава успех на студијама. Без обзира са колико је сигурности усвајано знање на Лицеју средином прошлог века услед механичке методе која је владала у наставном раду, о чему сведочи критички акт Попечитељства просвештенија од августа 1848 године, ипак су ученици по правилу редовно завршавали школовање на Лицеју. Када се зна да у оно време

само школско образовање није било једина квалификација за ступање у државну службу, а да се могло и са мање образовања ући у чиновнички ред, онда

Сл. 2 — Студент Лицеја, акварел Анастаса Јовановића. Својина Музеја града Београда

тим више је имао права ректор Лицеја Јанко Шафарик када је у свом извештају констатовао „да су слушаоци свију разреда (мислећи како на филозофе тако и на правнике — В. Гр.) добар успех показали, неке поједине изузимајући, но особиту похвалу заслужују слушатељи првогодишњи мудрословија“, којих је тада било 23, највише од

⁴³ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф II, 70/1848.

⁴⁴ Иста архива и одељак, исти докуменат.

свих слушалаца на Лицеју по годинама.⁴⁵

За стварни успех и каквоћу знања од значају су биле мере одређене од највише просветне власти у погледу смањења броја испита почев од 1849/50 школске године, када се одлучно поставио захтев да лицејци с разумевањем, логично савлађују знања. Онда је уведен и нови систем „класификације“ — оцењивања који изгледа овако: „а) први степен или добар успех, б) други степен или средњи успех, в) трећи степен, т. е. рђав успех.“⁴⁶

Владање је оцењивано са: добро, средње или слабо. Основ доброг владања „положен је у испуњавању дужности верозакона.“⁴⁷

Како у унутрашњем животу Србије коју су средином прошлог столећа раздирале политичке и друштвене противуречности, тако и у свој Европи стварало се врење које је 1848 године изазвало низ револуција. Слободоумне мисли и покрети лако су прелазили границе земаља, те је ово захватило и школску омладину Србије, особито ону на Лицеју. Бирократска управа уставобранитељског режима који је постао олигархиски систем, убрзо је себи створио опозицију баш међу интелектуалцима, и они су тражили слободу говора и штампе. — Тада су била издата од стране Попечитељства просвештенија нова дисциплинска правила чија је сврха била да угуши слободоумље на највишој школи у земљи. По дужности, ректор Лицеја Сава Јовшић известио је 27 новембра 1848 године најстарију школску власт да је саопштавање „нових училишних закона и предписанија“ достављених ректорату 25 новембра 1848,⁴⁸ са образложењем Попечитељства просвештенија изазвало отпор и револт међу лицејцима. У акту је поред осталог стајало: „... да ученици овдашњег Лицеума, презревши сва правила пристојности и благодарива, која се училиштној младежи као

њеном рукосаду будућег рода човеческог и друштва грађанског обично прописују, на страну бацивши и погазивши сва поученија, савете и опомињања, која им се повседневно од стране наставника нарочито вероучитеља и нравственом поведенију и безпорочном животу у срце усељавају, крајњу необузданост и распуштеност нарави јавно пред светом показујући изступленијама овима принадежи нарочито што су по општем казивању све скоро кафане и меане београдске по већој части ученицима Лицеума и дању и ноћу заузете, гди им је играње билијара и карата на саблазан целог публикума овдашњег обична и непрестана забава њиова...“ И због тога „Да би се дакле великом злу и морално убитачној зарази овој лек и помоћ принети, и грозећа одтуд жалосна следства предупредити и уклонити могла“, Попечитељство је решило да донесе „Школски закон“ — дисциплинска правила — за Лицеј. Одредбе су биле врло строге, а спроводно писмо Попечитељства обиловало увредљивим тврђењима. То је све „торжествено“ прочитано на заједничком скупу ректора, професора и лицејаца. Реакција слушалаца била је непосредна, оштра и одмах затим претставници ученика су изјавили да „Закони школски... слободу њиову посве ограничавају и казавши да ће сви скупа своја примечанија на исте законе високославном Попечитељству просвештенија што скорије поднети, и да ће дотле од посеђавања училишта престати, докле им се приметбе њиове не уваже и постоећи сада закони не преиначе.“⁴⁹

Тако је наступио први познати штрајк лицејаца 1848 године. Он је окончан после не малих напора и то захваљујући раду комисије професора Лицеја која је тако преиначила дисциплинска правила да су их ученици примили. — Тешке речи и крајње незадовољство Попечитељства просвештенија изражено у покушају да своје замисли

⁴⁵ Исти докуменат.

⁴⁶ Држав. архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф IV, 320/1848.

⁴⁷ Иста архива и одељак, исти докуменат.

⁴⁸ Иста архива и одељак, ПНо II, 91/1848

⁴⁹ Држав. архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф V, 450/1848.

спроведе, требало је да оправда врло оштре одредбе у погледу забавног живота лицејаца који је био врло скучен, као и у погледу кретања ван места без одобрења ректора „ни на један сат“. Лицејцима су биле забрањене и шетње у околину. Ограничавање слободе кретања на скоро манастирски начин лицејци нису могли никако примити. И њихов отпор је стварно сломио намеру круте бирократске просветне управе која је нарочито благодетанцима замерала што троше новац на штетне забавне игре.

Пошто је питање усвајања дисциплинских правила решено у самом Лицеју, а услед и јасног судара целог Лицеја са највишом просветном влашћу, ректор Лицеја је 3 децембра 1848 (под својим РNo 152) са задовољством и самоувереношћу писао Попечитељству: „У следству устменог добивеног налога од Високославног Попечитељства просвештенија, по коме се имају училиштни закони целисходније устројити, професори су Лицеума одредили између себе комисију, која је поменуте законе тако прерадила, како би они, по мненију њеном, постојећем начину предавања саодветствовали. Овако прерађени закони, пошто су од подписани на њима професора прегледани, данас су сакупљеној у једно учећој се Лицеумској младежи саобштени, којом се приликом иста изјаснила, да не само ништа против садржаја њеног нема, него да ће се у свему по изложеним у њима правилима управљати и владати.“⁵⁰

Не толико због слободнијег понашања на јавним местима, односно локалима, колико због друштвено-политичке активности лицејаца, Попечитељство просвештенија је хтело да спречи иступање и слободоумнију реч и чланова „Дружине младежи Лицеумске“. Реакција која је наступила после бурних догађаја 1848 године у свој Европи захватила је и Кнежевину Србију. Спроведећи ректорату Лицеја статут — „Устројеније младежи лицејске“, Фи-

лип Христић је у име Попечитељства просвештенија писао 1849 године ректору: „Из прикљученог овог устројенија Дружине младежи Лицеумске, која се на тај конач пошилије, да се поменутој Дружини треба, увидило је Попечитељство просвештенија, како је она прошле године од прописани правила одступила, по томе што се је у таква дела мешала, која нити позиву њиовом саодветствују нити цели самога устројенија њеног одговарају. — Поступак овај младежи Лицеумске крајње је негодованије Попечитељства проузроковало. Да не би дакле и одјако у подобно преступленије дошла, које би само размотреније поменуте дружине за штетно имали, нека изволи Ректорат заказати, да се у будуће Дружина младежи Лицеумске строго прописани правила свои придржава, како би се чешћу у постиженију похвалне цели своје напредовала“. — Појачавајући свој став, уствари став реакције у унутрашњем животу Србије, Попечитељство просвештенија овако завршава своје писмо Лицеју: „Нека изволи Ректорат поменутој Дружини и то на знање дати, да јој се одјако забрањује плодове ума свога да другом месту печатити разведе у Београду.“⁵¹

Н а с т а в н и ц и

Слично заузимању током Првог устанка, на почецима обновљеног државног живота Кнежевина Србија се у културном погледу највише ослонила на своје сународнике у Аустроугарској. Бројни покушаји Вука Караџића код кнеза Милоша да се оснује виша школа из које би излазили спремни људи за вршење јавних и државних служби, увек су полазили од придобијања образованих Срба из Војводине. Сећајући се и свога преласка у Србију, Константин Бранковић, дугогодишњи професор филозофије и ректор Лицеја, 1865 године записао је следеће: „А заиста у оно доба за прелазак у Србију потребан је био, све да не речем приличан степен родољубивог одушевљења — јер свет обично у тако што слабо оће да верује али зацело потребан

⁵⁰ Држав. архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф V, 450/1848.

⁵¹ Иста архива и одељак, Ф V, 359/1849.

је био приличан степен слободе и узвиности над владавшим предрасудама. Већ сам земунски контумац, који је прешавшег у Београд страног човека на десет дана од своји одвајао, био је велика препона саобраћају, пак и познавању Србије и њеног живота. Она предострожност, с којом се на састанку, тако названој парлаторији, поступало с људма, робом, па и самим новцем, могла је многога устукнути, коме је случајно на намет пало у Србију прећи и ту се настанити... Сами дакле земунски контумац са својим прописима представљао је и нехотично Србију као пуку кужну „Турску“. Врло тешко се добијао и путни лист за Србију.⁵²

Године 1841 укинут је контумац и саобраћај између Србије и Аустроугарске постао живљи, те је било и лакше доћи до професора неког „аустријског Србина“. И поред тога што је било велике потребе за ученим људима, претставници власти у Србији су знали да поред спремних и добрих људи из Војводине долазе и људи сумњиве прошлости и образовања. Због тога је указом Књажевског намесништва од 9 јуна 1839 (ВН^о 32) утврђено „да се отсад сви страни у Србију долазећи, а и овдашњи, школе не свршивши младићи, при примању у Правителствену службу, само привременим практикантима или писарима постављају и тако да званије отправљају, док се њиова савршена способност не осведочи, или у противном случају, док замењени не буду младићима, школе у Лицеуму нашем с успехом свршившим“. Ова одлука мотивисана је намером да се образовање и просвета у земљи шири на најбољи начин. И професори гимназије и професори Лицеја који су долазили из Војводине у Србију да службују, у прво време третирани су као привремени службеници.

Пошто је био отворен октобра 1838 године, Лицеј је добио за наставнике „државне званичнике“, односно професоре гимназије Петра Радовановића и

Атанасија Теодоровића, које су ускоро заменили Исидор Стојановић и Константин Бранковић. Позвани директор Карловачке гимназије Јаков Гершић и професор Лазић, као и Атанасије Николић, инжењер из Новог Сада нису се одазвали. Гершић је био врло образован човек у класичном духу, али услед болести није се могао примити старешинства у Лицеју; нуђени су му примамљиви услови. Лазић, врло познати природњак и ондашњи највећи српски научник, није се одазвао позиву, док је Атанасије Николић прешао у Србију у лето 1839 године да буде професор Математике, Геометрије и Цртања. Ујесен те године А. Николић је постављен за првог редовног професора Лицеја и ректора.

У 1849 години било је на Лицеју једанаест професора, од којих на Филозофском факултету шест, а на Правном пет професора.⁵³

Решавање питања наставничког кадра Гимназије, полугимназија и Лицеја при крају четврте и током пете деценије прошлог века било је куд и камо лакше него што је то био случај са учитељима основних школа. Малобројност првих, виших школа свакако је олакшавало да се врши бољи и правилнији избор и што се ишло све више на лествици школског образовања, то је било лакше. Једна пуна гимназија у главном месту земље и три полугимназије у унутрашњости, са Лицејом на челу као највишом школом у Кнежевини, одиста није претстављало нарочити проблем. Због тога су професори Филозофског и Правног факултета Лицеја најчешће довођени преко конкурса који су били објављивани и у српској штампи у Аустроугарској. То су по правилу били солидно образовани људи са добрим моралним квалификацијама. Они су се у стручном или културном животу своје средине истицали и предводили рад. Звање професора Лицеја привлачило је способне и амбициозне младе Србе из Војводине који у својој ужој домовини нису имали

⁵² К. Бранковић: *Развитак Велике школе...*, Београд, 1865.

⁵³ Државна архива у Београду, одељ. Мин. просвете, Ф V, 369/1849.

Академије на српском језику, ту врсту школе у рангу Лицеја. — Док је највећи број учитеља основних школа био не само недовољно образован, већ и сумњивих моралних особина, било да су то мештани или „дошљаци“ из Војводине, дотле у вишој настави у погледу кадра ствари су стајале много боље.

На Филозофском факултету Лицеја у Београду сви професори су били пореклом из Војводине све до средине прошлог столећа, а и после тог времена. Избор професора Филозофског факултета који су дуже времена остали на својим радним местима одговарао је потребама. Нарочито наставници Математике и Физике, по претходном инжењерском, односно медицинском образовању су то доказали како залагањем у настави, тако исто бригом око стварања потребних збирки, а и писањем уџбеника.

Старање младе српске државе о што бољим наставничким снагама на Лицеју, у прво време за Филозофски а потом и за Правни факултет Лицеја у Београду, показује да се од највише школе очекивало да помогне што више учвршћивању унутрашњих а тиме унеколико и спољних тековина о којима су уставобранитељи преко свога Совјета на свој начин постизали.

*

Прве две године рада Лицеја биле су стварно две године рада Филозофског отсека. образовање стицано у „класи филозофије“ било је умногоме наставак гимназиског образовања. То се види по наставном плану који проширује стечена знања из претходног школовања, са неким новим предметима, међу којима се јавља Природно право, Грађанска архитектура, Француски језик. А тиме што се врши велика концентрација градива из Физике са једанаест часова недељно у другој години Филозофског факултета, после 1844 године, јавља се извесна тежња за истицање важности реалног правца у образовању. У сваком случају, обра-

зовање стицано на Филозофском факултету Лицеја није сматрано стручним колико општеобразовним, што се нарочито види после одлуке владе да 1840 године проради Правнички факултет Лицеја. Правничко образовање добијају они ученици који претходно заврше филозофски отсек који се по улози и рангу сматра да је на нижем ступњу. Тек са увођењем стручних знања и умења из области правних наука може се говорити и о вишем факултетском образовању које је на почетку рада Лицеја скромних размера. Не толико по даљој традицији у европској култури ранијег доба, односно Средњег века, када је артистички факултет на универзитету припремао кандидате за изучавање медицинског, правног или теолошког факултета, већ највише по угледу на уређење краљевских угарских академија које су у свом саставу имале филозофски и правни отсек, у првом реду усмерених за образовање чиновничког кадра, наш Лицеј је извршавао сличан задатак. Како претходни рад, тако и одредбе првог закона о школама Кнежевине Србије од 1844 године ишле су у погледу организације и садржаја образовања за Угарским краљевским академијама, јер су оне својим практичним духом одговарале унутрашњим потребама младе српске државне управе. На средини између гимназије и универзитета, академије у Угарској третирале су филозофско образовање као припрему за правничко образовање, што је потпуно усвојено на Лицеју у Србији. Доцније, међутим, када се највише образовање у земљи усмерава не само у правцу стварања стручног чиновничког, односно административног и судског кадра, јавља се тежња да групе сродних дисциплина, особито природњачких и техничких наука постану засебан домен изучавања на Лицеју, односно на Великој школи у Београду а све у циљу развијања привредних могућности земље која је ишла новим путевима економике.

LA FACULTÉ DE PHILOSOPHIE DU LYCÉE DEPUIS SA FONDATION JUSQU'AU MILIEU DU DIX-NEUVIÈME SIÈCLE

V. GRUJIĆ

Un quart de siècle après le Second Soulèvement, on assista dans la nouvelle Serbie, à l'ouverture d'un Lycée à Kragujevac, en 1838. Cette fondation eut lieu vers la fin du premier règne du prince Miloš Obrenović et grâce à la politique des «défenseurs de la Constitution» («ustavobranitelji»). Le développement des hautes études du type faculté en Serbie commence alors avec la création d'une «Section de Philosophie» dont l'enseignement est, dans les premiers temps, un élargissement et un approfondissement de l'éducation secondaire du Lycée. La philosophie, l'histoire, la philologie slave, la physique, les mathématiques, l'architecture profane, la langue française, le dessin, la théologie figurent toutes dans le plan de travail de la plus ancienne faculté du Lycée. L'instruction donnée sur cette base à partir de 1840 est considérée comme une préparation aux études de la Faculté de Droit qui commencent alors. Avec ceci, en effet, le Lycée devient la plus haute école du pays qui puisse donner une instruction et une éducation suffisantes pour l'exécution des fonctions publiques et gouvernementales. Dans ce sens le régime des «ustavobranitelji» a fait beaucoup. Le développement de l'enseignement de la Faculté de Philosophie a particulièrement rendu possible le transfert du Lycée de Kragujevac à Belgrade en 1841. A partir de cette époque, et en particulier avec la première loi sur les écoles de 1844, on voit donner une direction déterminée et solide à toutes les études dans le pays, depuis les écoles les plus basses jusqu'aux plus hautes. Les efforts suivants faits pendant la première période du régime des «ustavobranitelji» sont concentrés sur le relèvement de l'enseignement aux Facultés de Philosophie et de Droit du Lycée, ce qui se voit le mieux dans les demandes constantes de fonds pour l'achat d'équipements et d'objets pour les cabinets et les collections. Les professeurs de physique et de mathématiques, en particulier, s'efforcent alors de rendre leur enseignement réel le plus complet possible.

De son côté, on voit à cette époque les autorités chargées de l'Education indiquer les lacunes du travail pédagogique et méthodologique et vouloir qu'on développât de plus en plus des forces intellectuelles créatrices, les forces des étudiants, et non pas seulement la mémoire, la réceptivité de ceux-ci.

Les professeurs de la Faculté de Philosophie du Lycée, pendant la période dont traite cet article, viennent tous des régions au-delà de la Save. Ils étaient choisis sur concours et disposaient d'un bagage solide. Le premier professeur titulaire de la Faculté de Philosophie a été Atanasije Nikolić; il était ingénieur de sa spécialité et enseignait les mathématiques et le dessin. A. Nikolić a aussi été le premier recteur du Lycée. Parmi les autres professeurs de la Faculté de Philosophie qui ont longtemps exercé au Lycée, puis à la Haute Ecole, on a Konstantin Branković, qui, lui aussi, a été recteur pendant de longues années. Pendant tout son temps de service, il est resté professeur; on y distingue encore, par ses travaux scientifiques et pédagogiques Janko Šafarik qui terminera sa carrière hors de la Faculté de Philosophie. A côté de Šafarik, professeur de physique et de philologie slave, on a encore un professeur marquant en la personne d'Emilijan Josimović, professeur de mathématiques pendant de longues années et l'auteur le plus fécond de manuels de mathématiques qui, lui, restera fidèle à sa spécialité et à sa vocation pédagogique.

Tous ces professeurs, avons-nous dit, étaient originaires de Vojvodine et ont été des personnalités fort méritantes dans le monde de la culture.

L'enseignement de la Faculté de Philosophie en Serbie a créé les conditions nécessaires au développement ultérieur de l'enseignement spécialisé des plus grandes écoles du pays.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Façade intérieure du Lycée
Fig. 2 — Un étudiant du Lycée